

mtatkki

Hungarian Academy of Sciences
Centre for Social Sciences
Institute for Minority Studies

A PDF fájlok elektronikusan kereshetőek.

A dokumentum használatával elfogadom az
[Europeana felhasználói szabályzatát](#).

IPARPOLITIKA

A Dunavidék országai ipari fejlettség tekintetében igen különböző képet mutatnak. Az északnyugatra eső Ausztria és Csehszlovákia már csaknem elérték az ipari telítődés állapotát. Magyarország az iparfejlődés útján szintén nagy előhaladást tett s az agráripari államok sorába jutott, a többi ország pedig lendületes iparfejlődés elején van. E fejlődés valamennyi országban nagyrészt tervszerű iparfejlesztő politika ösztönzésére ment, vagy megy végbe. Az iparfejlesztés részben hatalompolitikai, részben kultúrpolitikai, nem kis részben azonban éppen szociálpolitikai célok szolgálatában teremtődött meg.

A hatalompolitikai célok szolgálatában álló iparfejlesztés talán a legrégebb. Európa e területén ugyanis állandóan a háborúk dúltak, melyek érdekében minden olyan iparüzést, mely a hadikészültség fenntartására alkalmas volt, hathatósan felkaroltak. Aminő mértékben alakult át a hadviselés technikai jellegű mérközéssé, olyan arányban nőtt a háború iparfejlesztő hatása. Sőt az első világháborút lezáró békék utáni nacionalista törekvések létrehívta autarkia az agrárállamokban lényegében nem volt más, mint az ország iparának korszerű háborúképes kifejlesztése.

A kultúrpolitikai motívumok szintén jelentős szerepet játszanak az itteni országok iparfejlődésében. Az iparművészeti és általában az ipari műveltség gyorsan terjedt nyugatról dél és kelet felé. A dunai népek jórésze mindig fogékony volt az ipari kultúra iránt. Különösen kifejlődött a fogékonyság a gazdasági liberalizmus idején, midőn az iparüzés keresetgazdasági céllal történt és az ipari műveltség karöltve járt a gazdasággal. Erős vonzó hatással volt idők folyamán az ipari és gazdasági műveltség felvételére az körülmény is, hogy az iparosság a társadalomnak mindinkább megbecsült tagja lett és számos politikai előjog birtokába jutott.

A szociálpolitikai és általában gazdaságpolitikai okok szolgáltatták talán a legátfogóbb kereteket az iparfejlesztő politika számára. Már a legrégebb időkben rájött az államvezetés arra, hogy az ország anyagi hatalma sokban függ ipari fejlettségétől. A középkor végén lábrakapott merkantilista és kameranalista politika tudatosan vallotta már azt. De még inkább állampénzügyi szempontok irányították, különösen Ausztriában az iparfejlesztési törekvéseket, később nyomult csak előtérbe az a szempont, hogy az ipari fejlődés igen hatásos eszközként használható a népesség gazdasági és kulturális életnívójának az emelésére. Az iparban ugyanis növekvő termelékenység törvénye érvényesül. Főképpen a nagyiparban. Ez azt jelenti, hogy a termelő munka mindinkább több és több értéket tud termelni, vagyis az iparban végzett munka gazdasági gyarapodásra igen alkalmas. Sokkal inkább, mint az őstermelő munka, mely az egyre sűrűbbé váló népességet egészen alacsony életszínvonalon tudta volna már csak eltartani. Különösen állt ez Délkelet-Európának azokra a vidékeire (Románia, Jugoszlávia, főképpen Bulgária), ahol az intenzív kultúrát folytató mezőgazdaságra alkalmas területek csak szűkös méretekben voltak rendelkezésre, ahol tehát az ú. n. mezőgazdasági népsűrűség igen nagy lett.

Lényegesen nagyobb, mint a nyugati államok bármelyikében. Ez a körülmény a kivándorlást rendkívüli módon táplálta, ami ismét nemzetpolitikai szempontból volt rendkívül káros.

Az iparfejlesztő politika általában sokféle eszközt vett igénybe, aszerint, hogy az adott időben melyik látszott legalkalmasabbnak. Közvetlen iparfejlesztő eszközök voltak: idegen iparosok letelepítése, esetleg erőszakkal is (p. o. török uralom alatt), kameralista állami iparfejlesztő és fejlesztő üzemek létesítése, az iparosok gazdaságjogainak fokozatos elismerése, a céhrendszer, harceszközök kötelező készítése stb., legújabb pedig az ipar nacionalizálása. A közvetett iparfejlesztő eszközök inkább kultúrpolitikai és gazdaságpolitikai síkon kerültek alkalmazásra. Ilyenek voltak: a vándorhaborúk, a szakoktatás, a legtágabb értelemben vett idegenforgalom, a szabadalmi jog, majd a gazdasági eszközök közül a behozatali tilalom és a behozatali vámok, adókedvezmények, jutalmak, közületi megrendelések, később a tarifapolitika és a megfelelő pénzügyi és hitelpolitika, a szervezési és érdekképviselési politika stb. Nem kevésbé hatékonyak voltak az ú. n. adminisztratív védelmi rendszabályok.

Ausztria ipara és iparpolitikája a legrégebb eredetű a Duna vidékén. Mintegy másfélezer évre nyúlik vissza. Nagy Károlytól kezdve minduntalan előbukkannak iparfejlesztő rendelkezések. Böven alkalmazták a privilégiumok adományozását iparúzóik részére. A különböző tartományok iparpolitikáját a XVI. században kezdik egységesíteni a bécsi udvari kamara felállításának útján. A harmincéves háborúban létrejött nagyüzemek (gyapjú-, bőr- és fémiparban) további ösztönzést adtak a folyamatnak, mely a későbbi háborúkban tovább erősödött. Különösen a posztóipar fejlődött naggyá. Általában Szilézia volt ekkor még az osztrák ipar súlypontja. A privilégiumos-rendszerrel, mely a céheknek túlságos hatalmat adott, a XVIII. században már fokozatosan szakítanak. Előtérbe nyomulnak a kereskedelempolitikai rendszabályok és a termelési jutalmak. Ugyanekkor rávetik magukat az ipari szakoktatás erős fejlesztésére.

Nagy jelentőségű volt, különösen a gyáripar fejlődése szempontjából, a munka szabadságának kimondása II. József alatt. Az iparszabadság elvén felépülő 1859. évi 227. sz. törvény átrendezi s egységesíti az ipari életet. E törvényt, minthogy a túlzó iparszabadság elvén állt, később számos kiegészítő ipartörvény követte 1883-tól egészen 1907-ig. Ezek célja volt a túlhajtott versenyszabadság korlátozása, iparosok szakszerű kiképzésének biztosítása, testületi közszellem megerősítése, a kézműipar védelme stb. Az 1907-es ipari novella alkotja a XX. század osztrák ipari élet alapját, valamint utóbb a környező államok ipartörvényeinek és rendeleteinek irányító forrását. 1918-ban felborult az Osztrák—Magyar Monarchia gazdaságilag erős vámterülete. Ezzel elveszett az osztrák ipar felvevő és vámokkal védett piaca, ami ezután egészen új helyzetet teremtett az iparpolitika számára. A védvámokat ugyan fenntartották, de különféle államközi megállapodásokkal és kartellszerződésekkel igyekeztek a szomszéd államokban bizonyos elhelyezkedő piacot biztosítani. Egyidejűleg a nagy, kihasználatlan kapacitásokkal dolgozó szakmák erős racionalizálásába kezdtek. E célkitűzéseken nem változtatott az a körülmény sem, hogy a demokratikus szellemű gazdaságpolitikát 1934-ben átmeneti időre rendi alapon felépített gazdaságpolitika váltotta fel.

Csehszlovákia 1918 óta, az állam megalakulása óta, önálló iparpolitikát fejleszt. Előzőleg Csehország, Morvaország és Szilézia osztrák tartományként, az osztrák iparpolitika szerint igazgatta iparát. Szlovákia és

Kárpátalja pedig a magyar iparpolitika hatása alatt állott. Csehszlovákia 1918-ban a Monarchia legfejlettebb iparát örökölte s iparpolitikájában jobbra arra törekedett, hogy ezt az ipart a lehetőségek szerint fenntartsa, esetleg erősítse és a mindenkori fejlődésnek megfelelően korszerűsítse. Ebben igen nagy segítséget nyújtott az erősen fejlett érdekképviseleti rendszer. A cseh törvényhozás az 1918 októberében kelt törvénnyel átvette a Monarchiából fennhatósága alá került területeken érvényben volt ipari jogrendet. Némi változás e tekintetben csak 1925-ben következett be, de ekkor sem hoztak az egész köztársaságra nézve egységes törvényt, hanem csak külön ipartörvényt léptettek életbe a volt magyarországi területeken a képesítéshez kötött kézműiparosság hathatósabb védelmére és az ipar célszerűbb megszervezésére. A csehszlovák köztársaság e volt magyarországi területeken általában visszafejlesztette az ipart, mivel az anyaország ipara a Monarchia vámterületének felbomlása után önmagában is értékesítési nehézségekkel küzdött. A hadi ipart kivéve — mely a kisantant államaiban mindig piacot talált — csaknem valamennyi iparágának piacait különféle kereskedelempolitikai és nemzetközi kartellpolitikai eszközökkel igyekezett biztosítani. Nem sok sikerrel, mert természetes piacai — Magyarország, Jugoszlávia és Románia — elzárkóztak a külföldi iparcikkek elől, úgy, hogy a cseh iparnak mindinkább távolabbi piacokat kellett felkeresni és egyúttal fokozatosan megbarátkozni az ipari zártszám szélesebbkörű alkalmazásával.

Magyarország az elmúlt évtizedekben igen sokat áldozott az ipar fejlesztésére. Az ország ezeréves történelmének számos törvénye tanuskodik erről. A XVI. század közepéig — főképpen a céhek védelme alatt — igen szép kézműipar fejlődött ki, mely főképpen a hazai terményeket és nyersanyagokat dolgozta fel és sok tekintetben — kivéve a szabad királyi városokat — házi ipar jellege volt. A török háborúk alatt csupán az ország független, erdélyi részein tudták továbbfejleszteni és fenntartani a magyar ipart. Az osztrák területekkel közös gazdasági igazgatás alá került nyugati részekben ezzel szemben alig volt lehetőség az ipar fejlődésére és fejlesztésére, mivel Ausztriának ekkor már fejlett ipara ezeket a területeket is ellátta, sőt utóbb e területeknek csak Ausztriától volt szabad vásárolnia. Hasonló sorsra jutott a törökök kiűzésével (XVII. század vége, XVIII. század eleje) az egész ország. Különleges gazdasági színezetet adott ennek még az a körülmény, hogy Ausztria a magyar nemesség adómentességét azzal váltotta meg, hogy emelt árú osztrák iparcikkekét vásároltatott vele. A XVIII. század vége felé számos rendelet jelent meg, mely a szabadabb iparüzés előfeltételeit egyengette, amire egyébként azért is nagy szükség volt, mert a céhek elburjánzó önző visszaélései az iparfejlődést már csaknem teljesen megbénították. A XIX. század elején, a védvamos tanok hatására, Magyarországon erősen nemzeti iparfejlesztő közvélemény alakult ki, mely hathatósan támogatta az osztrák áruk egyenlőten versenyétől szorongatott magyar ipart. A századvégi ipartörvények e versenyrel szemben adókedvezményekkel és közvetlen pénzsegélyekkel keresnek a hazai ipar számára védelmet. Az 1872-es ipartörvény kimondja az iparszabadságot. Ennek szellemében, de egyben ennek kiegészítésére jöttek létre a későbbi törvények (1881, 1890, 1899, 1907).

1918-ban önálló vámterülethez jutott az országnak a háborúban nagyot fejlődött ipara, melyet azután megfelelő ipari védővámokkal vettek körül. Ezenkívül iparfejlesztésre igénybe vették a gazdasági és adminisz-

tratív protekcionizmus csaknem valamennyi eszközét. Jelentős lépés történt e tekintetben az 1931. évi XXI. t. c. megalkotásával, mely az ország további iparosítása érdekében bőven alkalmazza a modern iparfejlesztés változatos eszközeit. Az ország mindig nagy gondot fordított a szakoktatás kérdésére, emellett a szabadalmi jog korszerű kiépítésére is. Számos híres ipari találmányt alkalmaz ma már az egész világ ipari termelése, amelyek egy részét éppen magyar iparosok és feltalálók dolgozták ki. A két világháború közötti nagyipari fejlődésben a protekcionista rendszabályokon kívül nagyrésze volt még a magyar bankrendszer korszerű fejlettségének, mely nagymértékben elősegítette külföldi tőkék ipari elhelyezkedését Magyarországon.

Jugoszlávia több, különböző ipari kultúrájú területből tevődött össze, melyek mindegyike külön ipartörténettel és a jugoszláv állam megalakulásáig külön iparpolitikával rendelkezett. Az Ausztriához tartozott nyugati részek, valamint Dalmácia és Bosznia-Hercegovina iparpolitikája 1918-ig egyezt volt az osztrák iparpolitikával. A volt magyar észak, északnyugati területek ipara viszont a magyar iparpolitika behatása alatt állott. Ószerbiának és a montenegrói és macedóniai területeknek általában azonos ipari fejlettségük volt. A szerb iparfejlődés szintén a házi iparral kezdődik, amely egyes családok, illetve a zadruga (házközség) keretén belül az önellátáshoz szükséges eszközök termelésében bontakozott ki. Ebből fejlődött ki később a kézmű, amely az állandóan harcban álló ország mostoha körülményei folytán sokáig csak kezdetleges fokot tudott elérni. Bár az országon át számottevő kereskedelem bonyolódott le és állandóan — különösen a török időben — nagy hadseregek átvonuló terepe volt, a bizonytalan köz- és vagyoni jogi állapotok folytán állandó jellegű iparüzés nem alakulhatott ki.

Szerbia gazdasági fejlődése, mely az ipari fejlődést is előmozdította a XIX. században indult meg. Mindazonáltal, bár a berlini kongresszus elismerte a szerbek kereskedelem politikai önállóságát, olyan kereskedelmi szerződést nem igen sikerült kötnie, mely a külföldi — főképp osztrák — ipartermékek beözönlését elhárította volna. Ezért az Osztrák—Magyar Monarchia áruival szemben elkerülhetetlenül alkalmazott adminisztratív rendszabályok vámháborúra vezettek, melynek idején számos, főképp mezőgazdasági iparág szép fejlődésnek indult. Nagy probléma volt az ipar fejlődésében a megfelelő tőkék megszervezése. E célra különféle kedvezményektől sem riadtak vissza. 1918 után erős vámvédelmet építettek ki az ipar számára és nagyon megkönnyítették a külföldi tőkeérdekeltiségek (leányvállalatok) megtelepedését. Különösen kedvezményezték a textilipart, mivel ennek termékeiből igen nagy behozatalra szorult az ország.

Bulgária ipara szintén csak a török hódoltság megszűntével indult igazi fejlődésnek. Addig önálló iparpolitikája nem lehetett, ipara bele volt tagolódva a nagy török gazdasági területbe, mely a bolgár ipari cikkeknek jó piaca volt ugyan, de éppen úgy megnyitotta kapuit a nyugati ipari cikkek előtt. Az ország felszabadulása után rögtön fejlődésnek indultak azok az iparágak (fonás, háziszövés, bőrkikészítés, lábbelikészítés stb.), amelyek már a török hódoltság alatt is fenntartották magukat, de akkor még inkább házi ipar keretei között dolgoztak. Különösen a bőripar termékeiben ért el a házi ipari jellegű feldolgozás európai hírnevet. A vállalkozó bolgár szellem létrehozta kis ipartelepek lettek azután a bolgár iparfejlő-

dés kiinduló pontjai. A voltaképpeni bolgár iparfejlődés három törvény életbeléptetéséhez fűződik. Az 1883-as törvény (A nemzeti iparfejlesztésről szóló törvény) még jobbára csak az iparfejlődés előfeltételeit teremtette meg, bár már számos vállalatot közvetlenül támogatott. 1897-ben jelent meg „Törvény a hazai ruhák és cipők kötelező hordásáról, minden állami, megyei és községi hivatalok részéről“. Az 1905-ös ipartörvény („A hazai ipar és kereskedelem ápolására vonatkozó törvény“) jelentősen emelte e támogatott vállalatok számát, még inkább az 1909-es, mely egyéb eszközökkel is elősegítette új iparvállalatok létrejöttét. Az ipar támogatásánál alkalmazott eszközeik voltak: vámmentesség a gépbehozatalnál, vasúti tarifakedvezmények, ingyen telek-adómentesség. A támogatást bizonyos üzemnagysághoz kötötték. A balkáni háború általában jó hatással volt a bolgár ipar fejlődésére, hasonlóképpen az első világháború, melynek befejeztével a belföldi ipar védelmében még számos hatásos rendszabályt is léptettek életbe. Így 1918 őszén megtiltották a szeszital, illatszer, cukorka, bútor, valamint számos textil-, bőr-, fém- és agyagáru behozatalát. Az 1909-es törvényt kiegészítette az 1928-as ipartörvény („Törvény a hazai ipar ápolására“). Ezentúl iparfejlesztési célú kedvezményeket nem adnak egyéni esetekben, csupán általánosságban. Az 1928-as törvény érvénye 1942 végéig volt előírányozva. Az ipari fejlődés azonban oly gyors és a felvevő piac annyira kis vásárlóképeségű volt, hogy már a harmincas évek közepe felé bizonyos ipartelitődési tünetek mutatkoztak s 1936-ban kénytelenek voltak az 1928-as törvény érvényét megszüntetni. Ezentúl szigorú engedélyhez kötik az új vállalat alapítást. A törvény célja már inkább az ipar szabályozása, mint fejlesztése. A kedvezményeket erősen megnyírbálja és előír bizonyos racionalizálási munkálatokat. Megjegyzendő, hogy az ipari zártszám felé való fejlődés — mely Ausztriában, Csehszlovákiában és a mezőgazdasági iparban Magyarországon már 1918-ban mutatkozott — csaknem valamennyi dunai államban tapasztalható.

Románia ipari fejlődését is sokáig a török uralom akadályozta. Az ipar voltaképpeni fejlődése a XIX. században kezdődik. Addig inkább a vándoripar és később a házi ipar látta el bizonyos fokig a lakosság iparcikkszükségletét. 1860-ban autonóm vámtarifát léptetett Románia életbe. Vámmentes lett a gépek és gépalkatrészek behozatala. Indok: a gyáripar megalapozása. Az 1875-ös vámtarifa a belföldön előállított árukra is nagy vámokat írt elő és ugyancsak akadályozta az iparfejlődést az ugyanebben az évben az Osztrák—Magyar Monarchiával kötött szerződés. Fontos lépést jelent Románia iparpolitikájában az 1887-es iparfejlesztési törvény, melyet teljesen az ipari önállóságra, a gazdasági önellátásra való törekvés szelleme hat át. Nemzeti nyersanyagbázist akar létesíteni az ipar számára. Általában túlzottan védi és támogatja a gyáripart, még pedig főképp a kőzép- és kisipar rovására. Ezt a hibát igyekezett kiküszöbölni az 1912. évi törvény, mely egyúttal a román ipari fejlődésben a második kor kezdetét jelenti. Az 1919-ben kibővült államterület általában különböző ipari kultúrájú országrészeket foglalt egybe, melyben jóideig a volt anyaország ipartörvényei voltak érvényben. 1921-ben az 1912-es törvényét kiterjesztették az egész országra. Az 1934-ben hozott törvény főcélja volt az ipar nacionalizálása. 1936-ban új ipartörvény lép életbe, mely szintén az iparfejlődéssel együttjáró bizonyos telítődési folyamatok által kiváltott problémákat igyekszik megoldani.